

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA BOBEDI (SAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2024

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 80

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA A

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo dikarabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/ kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlalobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ka yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahela e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlalobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Ka tsela e tshwanang, ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlalobuwa a fane ka polelo e felletseng; a ka abelwa matshwao ha feela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlalobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

- 1.1
- Lefutso.✓
  - Ke ha lero le tswang lebeteng le fehla tswekere mading, le sa sebetse ka tshwanelo.
- (E le nngwe feela)** (1)
- 1.2 Thaepe 1✓ le Thaepe 2.✓ (2)
- 1.3
- E tlase.✓
  - E hodimo. ✓
- (2)
- 1.4
- Motho ya ntshang metsi kgafetsa.✓
  - Ho bonela leroothong.✓
  - Mahlo a kgohletseng.
  - Tswekere e phahameng haholo.
  - Ho otlala ha pelo ka potlako.
  - Kgatello ya madi e tlase.
  - Ho se arabele ha o buiswa.
  - Maseba a diehang ho fola.
- (Tse pedi feela)** (2)

- 1.5
- Batho ba fetang dilemo tse 40.✓
  - Batho ba mmele o moholo.
- (E le nngwe feela)** (1)
- 1.6 Lefu lena le ka etsa hore motho a kgaolelwe ditshiu tsa bophelo. ✓ (1)
- 1.7
- Thaepe 1 e ka tshwara mang kapa mang ekasita le bana ba dilemo dife kapa dife, ha Thaepe 2 e fumanwa haholo bathong ba baholo ba ka fetang dilemo tse 40 mme ba le mmele o moholo. ✓✓
  - Lefu la Thaepe 1 ha ho bonolo hore motho a ka le hlokomela hore le teng mmeleng wa hae. Batho ba nang le lefu lena ba hloka lero le tswang lebeteng, le etsang injekshene ya insuline ho fehla tswekere e teng mading hore motho a tle a fumane matla. Athe la Thaepe 2 le na le matshwao a iponahatsang ka pele jwalo ka mokgathala wa ka nako tsohle mme lona le ka kokobela ka ho nwa dipidisi kapa ho itlhaba ka injekshene ya insuline ka nako e itseng.
- (E le nngwe feela)** (2)
- 1.8 Ke nnete hobane ho na le injekshene ya insuline kapa dipidisi tse kokobetsang lefu lena leha le sa phekohe le hore motho a ka ja dijo tse loketseng lefu leo mme a dule a ikwetlisa. ✓✓ (2)
- 1.9 Ho bontsha maikutlo a ho makala kapa ho kgotsa ekasita le ho tshoha, ✓ hobane lefu la tswekere ha le fole. ✓✓ (3)
- 1.10 Hobane haeba motho a na le lona, o tla tseba mokgwa oo a tla lokela ho phela ka wona.✓✓ (2)
- 1.11
- Hobane dipatlisiso di bontshitse hore lefu lena ha le fole, ✓kaha ha ho fumanwe pheko ya lona.✓✓
  - Boramahlale ba bonahala ba ile le kgongwana hodimo, ba se ba sa etse mekutu ya ho le fedisa ho tu! Kaha ho na le pheko e thothofatsang.
- (Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)** (3)
- 1.12
- Mmuso o tla lokela ho thusa batho ba se nang ditshehetso tsa meriana ka ho ba hlaba ka injekshene ya insuline kapa ho ba fa dipidisi bophelo bohle ba bona mme seo se ama ditjeho tsa Lefapha la Bophelo bo Botle. ✓✓✓
  - Ba bang ba basebetsi ba tshwerweng ke lefu la tswekere ba lokela ho ya dingakeng kgafetsa, ba tlohele mesebetsi ya bona – hona ho baka phallo e sa phethehang ya mosebetsi.
- (Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko. E le nngwe feela)** (3)

TEMA YA B

- 1.13 Rugby ✓ le bolo ya maoto. ✓ (2)
- 1.14 Ho kgothalletswa batho ho ba le seabo dipapading. ✓✓ (2)
- 1.15 E senola tlhoko dipapading hobane letsoho leo le fupere kgau.✓✓ (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

TEMA YA C

Mehopolo e lebelletsweng

	QOTSO		DINTLHA
1.	'Leha ho ka ba boima jwang, se kope tshwarelo ka ho ngola. Ho bua le motho ya utlwileng bohloko ho boima empa ho emela seo o se entseng ho tla thusa ho bontsha hore o maswabi ka seo o se entseng.'	1.	Bua ka molomo le motho ya utlwileng bohloko.
2.	'Ikokobetse ho bontsha tlhompho mme o se mo arabise. Kopa tshwarelo ka lentswe le hlakileng.'	2.	Kopa tshwarelo ka tlhompho ka lentswe le hlakileng.
3.	'Ho bua leshano ho tla o qabanya le yena haholo. O ka iphumana o le mathateng a fetang hoo a ka se o tshwareleng le ka mohla.'	3.	Bua nnete feela.
4.	'O se leke ho bua nakong eo a kgenneng, mo emele ha maikutlo a kokobetse. O se phehe kang, ho tla mpefatsa ditaba.'	4.	Bua le yena ha maikutlo a hae a kokobetse.
5.	'O lokela ho ikarabela phosong eo o e entseng nako e sa le teng. Ha o nka nako e telele pele o kopa tshwarelo, motho o tla nka hore ha o swabele phoso ya hao.'	5.	Nka boikarabelo ba phoso ya hao.
6.	'O tla kgona ho kopa tshwarelo ha o ka utlwa lebaka la motho la ho o bona phoso ha hae. Ha motho a o kgalemela, o leka ho o thusa o be le boikarabelo. Ikenye dieteng tsa hae.'	6.	Mamela lebaka la motho la ho o bona phoso ha hae.
7.	'Ha o kopa tshwarelo o se hlahise tseo ba bang ba di entseng nakong ya ho feta. Sena se tla hopotsa motho dintho tse ding tse ngata tse fetileng, ebe o kgena le ho feta.'	7.	Se bapise phoso ya hao le ya e mong.

Palo ya mantswe: 54 10

Ho tshwaya kgutsufatso

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

- **Kabo ya matshwao:**
  - Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (letshwao le le leng bakeng sa ntlha)
  - Matshwao a 3 bakeng sa tshebediso ya puo.
  - Matshwao kaofela: 10
- **Kabo ya matshwao ha mohlalobuwa a sa ntsha dintlha di le jwalo temeng.**
  - Ho ajwa letshwao le le 1 bakeng sa puo ha a hlahisitse dintlha tse 1–3.
  - Ho ajwa matshwao a 2 bakeng sa puo ha a hlahisitse dintlha tse 4–5.
  - Ho ajwa matshwao a 3 bakeng sa puo ha a hlahisitse dintlha tse 6–7.
- **Kabo ya matshwao ha mohlalobuwa a ntshitse dintlha di le jwalo temeng.**
  - Diqotso tse 6–7: ha ho letshwao le ajwang bakeng sa puo.
  - Diqotso tse 4–5: ho ajwa letshwao le 1 bakeng sa puo.
  - Diqotso tse 2–3: ho ajwa matshwao a 2 bakeng sa puo.

	Qotso	Ntlha
	3	2
Puo	2	
Matshwao	7	

ELA TLHOKO

- **Palo ya mantswe:**
  - Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
  - O se ke wa tlosa matshwao ha mohlalobuwa a sa bontsha palo ya mantswe, kapa ha palo ya mantswe e fosahetse.
  - Ha palo ya mantswe e feta palo e behilweng, bala ho fihla mantsweng a 5, mme o tlohelle tse ding.

MOHLALA

Puo	Polelo	Palo ya mantswe
<i>Sesotho</i>	<i>Ke a tsamaya</i>	3

Matshwao bakeng sa dintlha: (7)
Matshwao bakeng sa tshebediso ya puo: (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPATSO

TEMA YA D: TLOTLONTSWE LE TSHEBEDISO YA PUO

TATAISO YA HO TSHWAYA KAROLO YA C

- **Mopeleto**
  - Dikarabo tsa lentswe le le leng di lokelwa ho tshwauwa di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle feela haebe phoso eo e fetola moelelo wa lentswe.
  - Dikarabong tsa dipolelo, mopeleto o fosahetseng o lokelwa ho tshwauwa o fosahetse haebe phoso eo e sebopehong sa puo se botsitsweng.
  - Moo ho botsitsweng kgutsufatso ya lentswe, karabo e lokela ho sebedisa matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo di lokela ho ba tse nepahetseng mme di nehelanwe ka dipolelo tse felletseng ho ya ka ditaelo.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

3.1 Ke ho bontsha moreki hore sehlahiswa sa Colgate se sweufatsa meno. ✓✓ (2)

3.2 Ho hohela bareki ba batlang ho sweufatsa meno a rothofetseng. ✓✓ (2)

3.3 Ho hohela babohi ba papatso ho seo ba se tlwaetseng e le hore se bapatswang se utlwisisehe ha bobebe. ✓✓✓
Temeng ho hlahile morwetsana e motle ya meno a masweu twa mme sena se etse hore moreki a nahane hore le yena meno a hae a ka ba matle jwalo ka a kgarebe ena ha a ka sebedisa sehlahiswa sena.
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (3)

3.4

- Ke lewa le sebediswang ho hohela babohi ho reka sehlahiswa ha e le moo se tempetswe ke diprofeshenale tsa meno kaha ke ditsebi tse ithutetseng meno. ✓✓✓
- Hape ntlha ya #1 e tlisa mohopolo wa hore ditsebi di bapisitse sehlahiswa sena le diborosolo tse ding mme tsa fumana sena e le sona se tswang pele. Kahoo, bareki ba tla ekwa ke papiso eo.

(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (3)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

TEMA YA E: TEMOHO YA TSHEBEDISO YA PUO E HLOKOLOSI

- 4.1 Bobedi ha ba hlokomele hore ho na le baithuti ba thabileng ba tlolatlang ka morao ho bona, ba shebile feela baithuti ba rapalletseng fatshe jwalo kaha eka bana kaofela ke matahwa. ✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (2)
- 4.2 Ha ho bonnete ba hore baithuti ba kakalletseng fatshe ba atlehile kapa ha ba a atleha sephethong sa bona sa matriki, mme ketso ya ho nwa jwala ha baithuti e a kgentsha. Tshebediso ya matshwao e re susumetsa hore re dumellane le mokhathunu kaha botahwa e se e le hloba boroko. ✓✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (3)
- 4.3 O re bopela boitshetleho ba khathunu. ✓✓
Ho re fa kutlwisiso ya hore hobaneng ha bana ba bang ba tahuwe ha ba bang ba tlolatlola sena ke ka lebaka la sephetho sa matriki. (2)
- 4.4 Hore baithuti ba pasitse kapa ba feitse, ba keteka ka jwala ka tsela e tshwanang athe ho ntse ho e na le mekgwa e meng e fapaneng ya boithabiso. ✓✓✓ (3)
[10]

POTSO 5: TLOTLONTSWE LE DIBOPEHO TSA DIPOLELO

5.1 TEMA YA F

- 5.1.1 Ntlhakemo ya mongodi ke ya ho kgothalletsa babadi kaha a hlokomela hore mathata a hlahisa motho wa sebele. ✓✓ (2)
- 5.1.2 Ke ho fumantshwa monyetla wa ho ya kwetlisetswa ho ba semathi Yunivesithing ya Pretoria. ✓✓ (2)
- 5.1.3 Leeme ✓le jeleng setsi diatletiking lefatshe ka bophara hobane ha ho a lebellwa hore moatlelete wa Afrika a ka ba le tlholo mme a boela a roba rekoto ya hae. ✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (3)
- 5.1.4 D/A le C ✓ hobane temeng re tsebiswa ka rekoto eo Caster a e robileng mabelong leha a ne a hlekefetswa maikutlo ka ho mo etsa diteko ntle le tumello ya hae. ✓✓ (3)
- 5.1.5 Ke semathi se ikemiseditseng ho sebetsa ka thata maemong ohle a bophelo hobane o ile a hlekefetswa empa a nna a ikgapela tlholo. ✓✓ (2)
- 5.1.6 A ho kgena hobane mokgatlo wa IAAF o ile wa etsa Caster diteko tsa lero la botona ntle le tumello ya hae. ✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (2)

5.2 **TEMA YA G**

- 5.2.1 Ho lokile! ✓ Ke tla o bona bosiu ...✓ (2)
- 5.2.2 Ke ho hlokomedisa setjhaba ka mekgwa ya phedisano e fetohileng dipakeng tsa batjha le batho ba baholo.✓✓ (2)
- 5.2.3 Tjhe, hobane ba senya puo mme batho ba baholo ha ba utlwe seo ba se buang. ✓✓ (2)
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di ele tlhoko) [20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80